

Леся Карнаух

ЕТНІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНИХ ВЗАЄМИН СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У КОНТЕКСТІ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню теоретико-концептуальних аспектів етнічних особливостей формування толерантних взаємин дошкільників у контексті гендерної соціалізації. Проаналізовано зміст та сутність понять: «гендерна соціалізація», «толерантні взаємини», які відображені в психолого-педагогічних дослідженнях. Розкрито положення про те, що гендерна соціалізація є основним соціальним процесом, через який здійснюється інтеграція між особистістю та суспільством засобами толерантних міжстатевих взаємин.

Ключові слова: гендерна соціалізація, толерантність, взаємини, дошкільники.

Розвиток демократичних процесів в Україні в умовах сьогодення передбачає впровадження гендерного егалітаризму в усі сфери функціонування суспільства, культивування рівності та толерантних взаємин жінок і чоловіків як невід'ємної умови дотримання основоположних прав і свобод людини [3, с. 3]. Особлива увага надається проблемі втілення гендерних концептів у прогресивні соціальні перетворення, яка передбачає погляд на життя представників обох статей як рівних у правах і можливостях, що законодавчо закріплено в державних документах (Конституції України, Законах України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок», «Про освіту», «Про дошкільну освіту») та в теоретичних положеннях таких відомих фахівців з проблеми гендерної соціалізації, як Д. Ісаєв, В. Каган, І. Кон, В. Кравець, Т. Рєпіна, М. Юркевич та ін.

Самодостатність, розвиток внутрішнього світу жінки і чоловіка поступово стають першочерговими цінностями, оскільки свобода особистості може бути досягнута шляхом саморозвитку, руйнацією стереотипів. Ефективна гендерна соціалізація можлива за умов належного виховання хлопчиків і дівчаток дошкільного віку, їхньої орієнтації на партнерство, толерантність та взаємозамінність у виконанні сімейних та соціальних ролей.

Перехідний етап розвитку українського суспільства спричиняє конфлікт між дихотомічним розподілом системи гендерних ролей та новими, егалітарними викликами до них. Паритетність та толерантність позицій

статей у різних сферах людського буття залежить не скільки від соціально-економічних, стільки від культурно-історичних та етнографічних реалій, ступеня стереотипізації індивідуальної та масової свідомості [3, с. 430].

Розглядаючи питання формування толерантних взаємин дошкільників в контексті гендерної соціалізації особистості, неможливо обминути увагою етнічний характер цього аспекту виховної роботи.

Тому метою статті став аналіз етнічних особливостей формування толерантних взаємин дошкільників в контексті процесу гендерної соціалізації.

Аналіз досліджень психологів і педагогів дає змогу з'ясувати, що предметом уваги вчених були різні аспекти гендерної соціалізації. Зокрема, досліджувалися: психологічні та соціальні функції гендерних стереотипів (Д. Ісаєв, В. Каган, Дж. Мід, К. Роджерс, Е. Фромм); статева диференціація при формуванні психологічної статі дошкільників (Т. Говорун, Д. Колесов, О. Кононко, А. Личко, В. Москаленко, А. Палій, Ю. Приходько).

Однак аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що, не дивлячись на різноманітність досліджень, присвячених проблемі статевої просвіти та гендерної соціалізації дошкільників, досьгодні недостатньо праць, які б характеризували особливості толерантних взаємин дошкільників різних етнічних груп як складової процесу гендерної соціалізації.

Доробок провідних педагогів і психологів (Т. Говорун, О. Кікінеджи, В. Кравець, В. Маралов, В. Ситаров) дозволив визначитися з концептуальними засадами дослідження, орієнтовним змістом та структурою таких провідних категорій, як «гендерна соціалізація», «толерантні взаємини», «толерантність».

Під поняттям «гендерна соціалізація» ми розуміємо процес засвоєння культури взаємовідносин чоловіків і жінок як соціальних істот, стереотипів статево-рольової поведінки, властивих особистості, родині, нації, релігії та етносу [8, с. 245].

Основними чинниками гендерної соціалізації дітей є батьки, інші члени сім'ї (дід, баба, брат, сестра) та однолітки. Гармонійна повна сім'я сприяє становленню психологічної статі та формуванню адекватних гендерних уявлень, засвоєнню статевих ролей та цінностей, стимулює процес ідентифікації дитини з особою своєї статі, формує досвід взаємин, передусім – із батьком або матір'ю.

Останні десятиріччя ряд науковців та педагогів досліджували проблеми формування толерантних взаємин дошкільників (Л. Артемова, І. Бех, А. Гончаренко, В. Котирло, О. Клепцова, Т. Поніманська, О. Сухомлинська). Як стверджує О. Клепцова, толерантні взаємини – це складні особистісні утворення, які включають в себе мотиваційно-ціннісний, когнітивний, емоційно-вольовий, дійовий компоненти [6, с. 53–55]. Толеран-

тність за всіх часів вважалася людською чеснотою. У загальноприйнятому контексті – це якість особистості, яка базується на прагненні прийняти і зрозуміти точку зору іншого, ні в якому разі не спростовуючи впевненість у власних позиціях; здібності до розумного компромісу, що переслідує мету культурного з'ясування розбіжностей [7, с. 35]. Усі словники визначають толерантність як терпимість [2, с. 1254].

Терпимість – культурний, релігійний та соціальний термін, який вживається для опису колективної та індивідуальної поведінки, коли характерним є не переслідування тих, чий напрямок думок і дій не співпадає з твоїм власним і може викликати несхвалення. Немає нічого важчого, ніж бути терпимим стосовно людей. Фактично будь-яке переконання – релігійне, культурне, гендерне – може призвести до нетерпимості. Якщо не залишається ніякого сумніву в непохитності ідей, в які ми віримо і в помилковості тих поглядів, які ми заперечуємо.

Грунтуючись на психологічних положеннях про перехід психологічних взаємин у властивості особистості, що розкривають особливості суб'єкт-суб'єктної взаємодії, ми вважаємо, що толерантні взаємини є суттю ставлення людини до людини через моральні, гуманістичні норми життєдіяльності, які передбачають набір гуманістичних цінностей, що закріплюють за певних умов у спілкуванні людей повагу до людської гідності, милосердя, терпимість, взаємну турботу, вміння прощати, не заподіювати зло і протистояти йому.

Отже, толерантні взаємини дошкільників в контексті гендерної соціалізації – це інтегральна якість, що розвивається під час спілкування дошкільників з іншими людьми у процесі гендерної соціалізації, що містить сукупність моральних знань, емоційно-психологічних умінь та навичок, моральних потреб і поведінкових толерантних дій щодо представників своєї та іншої статі, засадою яких є гуманістичні норми, принципи та ідеали.

Засадами толерантних взаємин між різностатевими дошкільниками є гуманне ставлення дітей одне до одного, а її нормами – ввічливість, дотримання умовних і загальноприйнятих способів виявлення доброго ставлення, форми звертання, вираження вдячності, правила поведінки тощо. До складових толерантних різностатевих взаємин також відносять тактовність, вміння проїнятися почуттями і настроями тих, хто поруч, поставити себе на їхнє місце, уявити можливі наслідки власних учинків.

Безумовно, батьківська пара дарує дитині разом з життям: генотип і вроджені особливості, які виступатимуть передумовами її розвитку; умови життя в родині, які визначають розвиток дитини і навички толерантних взаємин, а також його ціннісні орієнтації на життя, світовідчуття, ставлення до себе, до родини, до оточення, до своєї та чужої національної належності, до людей інших національностей тощо.

Розглядаючи питання формування толерантних взаємин дошкільників в контексті гендерної соціалізації дошкільників, неможливо обминути увагою національний характер цього аспекту виховної роботи.

Звертаючись до етнічних особливостей цієї проблеми, ми проаналізували сучасні дослідження впливу родини на цей процес та виявили відмінності формування толерантних взаємин дошкільників в контексті гендерної соціалізації в різних національностях [1; 8].

Протягом усієї історії Україна не знала існування патріархальної сім'ї, яка була основним типом сімейного устрою як на сході, так і на заході. Гендерна поведінка українок у сім'ї та суспільстві не була залежною і підпорядкованою чоловікові. Взаємна повага подружжя, взаємне узгодження бажань створити сім'ю ставало нормою статевої поведінки. Не існувало жодних обмежень прав жінки або її волі. В українських сім'ях існує паритет статусів чоловіків і жінок. Хоча сфера провідної діяльності жінки і в Україні визначалася переважно дітонародженням та господарюванням у домі, проте статус українки завжди був досить високий.

У культурі Кавказу до цих пір існує чітка та жорстка ієрархія щодо відносин між чоловіком і жінкою, диференціації статево-сімейних обов'язків, які стають головним зразком взаємин для дітей у майбутньому. Традиційні цінності Заходу, сучасного суспільства суттєво не вплинули на особливості гендерної соціалізації хлопчиків і дівчаток у вірменській сім'ї, але ставлення до міжетнічних шлюбів стало більш толерантним. Однак взаємини між чоловіками і жінками залишаються консеквентними [1].

У культурі єврейського етносу виявлена складна ієрархія матріархату, де матері або старшій жінці підкоряються всі члени сім'ї і вона користується великою пошаною і авторитетом, але цей «закон» набуває чинності тільки після одруження, створення сім'ї. Традиції, цінності сучасного суспільства були сприйняті частково, основні культурні компоненти гендерної соціалізації не змінювалися, а зв'язок із власною культурою не втрачався [1].

Культура слов'янських народів виявилася найбільш гнучкою в питаннях формування толерантних взаємин в родині та розподілу статево-сімейних ролей та обов'язків. Сучасні євро культурні цінності були прийняті і використані в процесі тендерної соціалізації хлопчиків і дівчаток. Ставлення до жінок і чоловіків змінювалося за потребою суспільства, не викликаючи обурення і невдоволення.

Цікаві результати експерименту отримала дослідник А. Аблітарова, проаналізувавши етнічні особливості соціалізації різних етнічно-статевих груп дітей [1].

Зокрема, вона виявила, що у дітей української групи домінує орієнтація, у першу чергу, на формування толерантних взаємин на засадах загальнолюдських цінностей, типових для різних культур. Дошкільники

цієї групи відрізняються високою згуртованістю та самостійністю; позитивною емоційною налаштованістю на однолітків та взаємодією з ним (незалежно від статі), зацікавленістю представників обох статей у спільній діяльності та отриманні високого кінцевого результату; демократичністю та толерантністю у виборі партнера у ігровій діяльності та спілкуванні.

Діти з кримськотатарської групи характеризуються стереотипними уявленнями про статеву диференціацію, розподіл батьківських обов'язків та взаємин, які закладені авторитарними релігійними канонами. В даній групі домінує орієнтація на національне виховання, а воно висуває суворі вимоги до дотримання норм традиційної тендерної поведінки.

Типовим для досліджуваних єврейської групи виступають кооперативні толерантні дії, соціалізована спрямованість, поважне ставлення до партнера у сумісній діяльності, терплячість, ввічлива відмова, використання дотику. Зафіксовані дані щодо залежності статі дитини та його уявлень про статеву диференціацію, розподіл батьківських обов'язків свідчить про незмінні тенденції становлення й розвитку особистості хлопчиків та дівчаток.

Вірменська група дошкільників відрізняється найбільш жорстокою системою різностатевих взаємин, ієрархією культурних та релігійних цінностей. Хлопчики-вірмени хваляться своїми майбутніми чоловічими перевагами, постійно підкреслюють залежність представниць жіночої статі від них, зловтішаються над дівчатками. У висловлюваннях щодо сумісної діяльності у різностатевому угрупованні домінують стереотипні традиційні переконання, засвоєні у родині.

Отже, вимагають дослідження питання вивчення ефективних педагогічних умов, методів, форм роботи з формування толерантних різностатевих взаємин дошкільників, удосконалення професійної компетентності вихователів, в основі якої лежить сприйняття дитини як неповторної цілісної особистості із притаманними лише їй гендерними та етнічними особливостями.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури [4] з означеної проблеми можна визначити основні напрями формування толерантних взаємин дітей дошкільного віку в умовах ДНЗ та родини. До них відносяться такі складові: ознайомлення дошкільників з традиціями і звичаями інших народів, що проживають в Україні; формування у дошкільників усвідомлення власної відповідальності щодо толерантного ставлення до представників різних національностей; формування міжкультурної толерантності в процесі різностатевих взаємин з дітьми і дорослими; виховання поваги до культурних відмінностей гендерних взаємин інших народів.

До ефективних педагогічних умов формування толерантних взаємин дошкільників різних етнічних груп в процесі гендерної соціалізації можна віднести: збагачення та розширення уявлень дітей дошкільного віку щодо

соціально прийнятних форм гендерної поведінки; гуманізації ціннісних орієнтацій хлопчиків і дівчаток різних етнічних груп; оволодіння дітьми конструктивними способами розв'язання проблемних ситуацій у спільній діяльності; оптимізації змісту і методів гендерної соціалізації старших дошкільників у змішаних та мононаціональних групах[1].

Ефективними формами роботи з дошкільниками можуть виступити: тематичні заняття, сюжетно-рольові ігри, розваги та свята, сумісна діяльність хлопчиків і дівчаток; з педагогами – семінари-практикуми, зустрічі, бесіди, консультації; з батьками – ділові ігри, консультації з питань виховання, написання міні-творів, обговорення виховних систем, обмін досвідом сімейного виховання[1].

Методами формування толерантних взаємин в контексті гендерної соціалізації дошкільників можна запропонувати такі: прийнятні соціальні та етнічні способи реагування та існування у дитячому колективі; бесіди про значущість подолання гендерних стереотипів у хлопчиків і дівчаток та батьківського впливу на виховання особистості, розвиток уміння регулювати власну поведінку, уникати негативних висловлювань та дій.

Узагальнюючи ідеї формування толерантних взаємин в процесі гендерної соціалізації хлопчиків та дівчаток, можна завершити порадами О.Кікінеджи [5], що базуються на засадах гендерного паритету. Вони наголошують на тому, що: немає статево відповідних видів людської діяльності; освоєння будь-якого виду занять залежить від індивідуальних інтересів, здібностей, мотивації діяльності; і чоловік, і жінка відіграють однаково вагомі ролі у родині та вихованні дитини; хлопчики і дівчатка, чоловіки і жінки мають однакові можливості для оволодіння трудовими вміннями та навичками, різними професіями; у вихованні дітей слід виходити з тези про рівні здібності, можливості статей та їхніх життєвих сценаріїв на майбутнє, неприпустимо протиставляти дітей за статтю в різних сферах життєдіяльності, в іграх, навчанні, у планах на майбутнє тощо; важливо вчити дітей протистояти стереотипам та статево типізованим очікуванням: їх прийняття може обмежити, збіднити особисте життя; важливо підтримувати дружнє співіснування статей у гендерно нейтральному вихованні; хлопчики та дівчатка можуть бути друзями і поважати одне одного; вони мають отримати рівнозначне виховання на базі однакових статевих ролей, залучення до однакових видів діяльності [5].

Отже, формування толерантних взаємин – складний і тривалий процес, що охоплює основні етапи становлення особистості і базується на поступовому ускладненні від формування загальних уявлень про основи толерантних міжстатевих взаємин дошкільників до формування високої міжкультурної толерантності зростаючої особистості. Подальшого поглибленого вивчення потребує досвід побудови міжкультурних та міжетнічних толерантних взаємин дошкільників в контексті гендерної соціалізації у теорії та практиці зарубіжної дошкільної педагогіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аблітарова А. Р. Організаційно-методичні основи сприяння соціалізації дітей різних статевих-етнічних груп : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / А. Р. Аблітарова. – К., 2010. – 20 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укладач і гол ред. В. Т. Бусел]. – Ірпінь : ВТФ Перун», 2002. – 1736 с.
3. Гендерні дослідження: прикладні аспекти : монографія / [В. П. Кравець, Т. В. Говорун, О. М. Кікінеджи та ін.] ; за наук. ред. В. П. Кравця. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. – 448 с.
4. Зарема Амет-Уста. Виховання дітей як засіб гармонізації суспільних взаємин в Україні / Зарема Амет-Уста // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова / [укл. : І. І. Загарницька, Г. В. Бельська, А. В. Карнаухова]. – К. : Вид.-цтво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – С. 140–143.
5. Кікінежди О. Гендерне виховання змалку / О. Кікінежди // Дошкільне виховання. – 2006. – № 2. – С. 3–6.
6. Клепцова Е. О. Психология и педагогика толерантности : учебное пособие для слушателей системы дополнительного профессионального педагогического образования / Е. Клепцова. – М. : Академический проспект, 2004. – С. 53–55.
7. Ситаров В. А., Маралов В. П. Проблема ненасилия в религиозных, философско-педагогических концепциях / В. А. Ситаров, В. П. Маралов // Педагогіка толерантности. – 1998. – № 3–4. – С. 35.
8. Яценко Л. В., Постовий В. П. Гендерні особливості підготовки старшокласників до сімейного життя : навчально-методичний посібник / Л. В. Яценко, В. П. Постовий. – Корсунь-Шевченківський : ФОП Майдаченко І. С., 2009. – 257 с.